

«Smurf, Smurf, Gammelsmurf – du är skyldig mig en läsk!»

Om vardagsmagi, kollektiva förhoppningar och
individuella önskemål

Fredrik Skott

Institutet för språk och folkminnen, Göteborg
fredrik.skott@sprakochfolkminnen.se

Keywords:

- *Everyday magic*
- *Children's folklore*
- *Rituals*

Abstract

The ritual «saying the same word at the same time» is known in large parts of the world. This article is focusing on how the ritual has been performed in Sweden, from the 1800s to the present. By following the ritual over time continuity, variation, change and not the least the interaction between them are discussed; how tenacious structures as well as rapid changes have contributed to the fact that the ritual not only has survived through two centuries, but also have spread over large geographical areas. In the article I examine whether, and if so how, the change of the ritual reflects changing norms and values over time.

Att råka säga samma ord samtidigt är temat för en scen i den animerade TV-serien Simpsons. I avsnittet Flaming Moe's (1991, säsong 3, avsnitt 10) ordnar dottern Lisa Simpson ett pyjamasparty. På kvällen leker hon Sanning och konsekvens tillsammans med sina vänner. Janey Powell, en av flickorna, får till uppgift att pussa Lisas storebror Bart, vilket hon också gör. Därefter ropar de samtidigt samma ord («Mom and dad!»):

Bart: [*spluttering*] I'm telling Mom and Dad!

Lisa: You're telling who?

Bart: Mom and Dad!

Girls: MOM AND DAD? JINX!

Janey Powell: [*singsong*] Now you can't

talk, 'til somebody says your name!

[*The girls giggle. Bart runs into the living room, where Homer is watching TV. Bart points emphatically at himself*]

Homer: What is it, boy? Is anything matter, my son? Talk to me, young man.

[*In exasperation, Bart writes «SAY MY NAME» on a pad of paper and shows it to Homer*]

Homer: Say your name? Why should I do that, my lad?

Bart: [*exploding*] Because I'm jinxed, damn it!

[*Homer punches him on the arm*]

Bart: Ow! What was that for?

Homer: You talked while you were jinxed. I get to punch you in the arm. It's no my fault, it's the rules.¹

Även om ordet «jinx» inte tycks ha fått något större genomslag i Sverige känner flertalet skolbarn sannolikt igen andra delar av traditionen; ordet varierar men element som tystnad och rätten att slå eller kräva något av förloraren förekommer numera i stora delar av världen. Tidigare förekom andra varianter. Faktum är att ritualer knutna till att två personer råkar säga exakt samma ord samtidigt har praktiserats i århundraden och av ett nästintill oräkneligt antal barn och unga. År 1959 konstaterade Iona och Peter Opie i *The Lore and Language of Schoolchildren*: «If two children accidentally say the same thing at once (it must be accidental), they instantly stop what they are doing and, without uttering a further word to each other or making any sound, glide into a set ritual which varies only according to the part of Britain or, for this is an international performance, at the part of the world in which they live» (Opie & Opie 1959: 310).

Handlingarna som utförs när två personer säger samma ord samtidigt är ett exempel på vardagsmagiska praktiker, på traditioner som framför allt överförs och utövas i interaktion barn emellan. I artikeln används begreppen vardagsmagiska praktiker och traditioner huvudsakligen som beskrivningar av handlingarna utifrån empirin. Analytiskt har jag däremot valt att primärt anamma ett ritualperspektiv. Härigenom vill jag betona att praktikerna knutna till «att säga samma ord samtidigt» inte bara återupprepas vid bestämda situationer utan också över tid (*repetition*) samt att de både är igenkännings- och förutsägbara (*institutionalisering*). Vidare karaktäriseras ritualer av *expressivitet*, de har ett kommunikativt värde (Rogan 2006: 124; jfr Hornborg 2005: 15–19, Klein 1995: 14–22); i likhet med andra vardagsmagiska praktiker utgår jag därmed från att de här diskuterade handlingarna kan ses som red-

skap för att formulera, kommunicera och befästa känslor och värderingar (Palmenfelt 2007: 12; Skott 2015; jfr Nazarowa 2012: 249).

I artikeln ligger fokus på praktikerna som de har tagit sig uttryck i Sverige, från 1800-talet fram till nutid. Genom att följa dem över tid vill jag diskutera kontinuitet, variation, förändring och inte minst samspelet däremellan; hur «sega strukturer» på vissa plan och snabba förändringar på andra kan ha bidragit till att ritualen inte bara har fortlevt genom århundraden utan också spridits över ett stort geografiskt område (Ronström 2010a: 12). Med artikeln vill jag undersöka om och i så fall hur förändringen av ritualen knuten till företeelsen «att säga samma sak samtidigt» också speglar och återspeglar skiftande normer och värderingar i samtiden.

Tidigare forskning och ny insamling

Under det tidiga 1900-talet var få folklorister intresserade av barns traditioner i samtiden. I centrum stod istället det som antogs vara äldre och utdöende, «allmogekulturen». Generellt ägnades dessutom mer tid och energi åt att dokumentera och studera gener som sagor och sägner än «smärre kategorier» som ordspråk, gåtor, rim, ramsor, lekar och spel (se t.ex. von Sydow 1919).² Sedan dess har ämnet förändrats. Det tidigare helt dominerande historiska perspektivet luckrades upp på 1960-talet. Med tiden kom fler och fler forskare att inte bara intressera sig för samtida kulturyttringar utan också för nya grupper och miljöer (Skott 2008: 14–17; Palmenfelt 2007: 7–8; jfr Sutton-Smith 1999). I Sverige ägnade sig folklorister som Bengt af Klintberg och Ulf Palmenfelt tidigt åt barns traditioner.

Numera är studiet av barns folklore en självklar del av folkloristiken, både i Sverige och internationellt (för forskningsöversik-

ter, se Johnson 1999; Tucker 2008). Hittills finns dock ingen större studie av praktiker knutna till «att säga samma ord samtidigt». I Iona och Peter Opies *The Lore and Language of Schoolchildren* beskrivs emellertid olika varianter av traditionen som den tog sig uttryck i 1950-talets Storbritannien. Samtidigt gör de i viss mån internationella utblickar. Författarna konkluderar: «the coincidence of two people accidentally saying the same thing at once is marked by some little ceremony in every country in which we have made inquiry, and almost invariably it aims at influencing or finding out about the future» (Opie & Opie 1959: 312). Även Mary och Herbert Knapp, författarna till standardverket *One potato, two potato...: The folklore of American Children* (1976), har tagit upp traditionen. I en artikel i *Journal of American Folklore* diskuterar de kontinuitet och förändring av språkbruk på skolgårdar i USA, däribland bakgrunden till samt användningen och spridningen av ordet jinx (Knapp & Knapp 1973). Traditionen i USA står också i centrum i Jeffrey G. Howards artikel «Trickster's Economics: Conservation and Innovation in the Game of Jinx», publicerad 2014 i *Children's Folklore Review*. Howard pekar på en rad viktiga förändringar av traditionen som helhet, hur den i USA har skapats och omskapats som svar på samhällsliga förändringar. Utifrån ett exempel, en specifik framförandesituation vid ett middagsbord, visar Howard (2014: 14) dessutom elegant hur traditionen kan ge barn tillfället att fungera som en trickster «whose intent is to subvert the sacred ritual of eating and the system imposed the more powerful parental authority, not out of spite but for the sake of spectacle and performance». Härutöver nämns traditionen i en rad översiktsverk, till exempel i Lea Virtanens *Children's Folklore* (1978: 80), Simon J. Bronners *American Children's*

Folklore (1988: 172) och Steve Rouds *The Lore of the Playground* (2010: 378–379). Däremot finns, mig veterligen, inte någon undersökning om traditionen i Sverige eller övriga nordiska länder. Sedan Iona och Peter Opies studie från 1959 har inte heller någon internationell översikt presenterats. Det var mot denna bakgrund, och som en del av dokumentations- och forskningsprojektet Vardagsmagi (jfr Skott 2015), som jag hösten 2015 publicerade en kortfattad frågelista om traditionen på Institutet för språk och folkminns webbplats:

Har du hört att man ska säga/göra något speciellt om två personer råkar säga samma ord samtidigt? Eller sägs det betyda något särskilt? Måste man vara tyst, får man önska sig något eller får personerna göra något speciellt? Berätta! Vet du om traditionen har förändrats över tid eller från plats till plats? Har du barn – säger/gör de på samma sätt som du gjorde när du själv var barn? Ange gärna platsen och tiden du berättar om (t.ex. Säfte på 1980-talet eller Gävle på 1950-talet).

(www.sprakochfolkminnen.se)

Efter att ha spridit länken till webbfrågelistan på institutets Facebook-sida inkom på kort tid 206 svar.³ De som svarade var födda mellan år 1937 och 2003, de flesta på 1960-, 1970- och 1980-talen. Flertalet var kvinnor, vilket återspeglar könsfördelningen bland de som «gillar» Facebooksidan (65% är kvinnor) men sannolikt också att traditionen primärt aktualiseras i interaktion unga flickor emellan. Svaren är oftast av retrospektiv karaktär, det är tydligt att ritualen i huvudsak praktiseras av barn i skollåldern.

Som komplement har även en engelskspråkig version av webbfrågelistan spridits. Under vintern 2015/2016 inkom drygt

280 svar från ett stort antal länder, huvudsakligen från USA och Storbritannien (som en konsekvens av att frågelistan var på engelska) men också från Argentina, Australien, Belgien, Danmark, Ecuador, Finland, Frankrike, Grekland, Iran, Irland, Island, Israel, Italien, Jamaica, Japan, Kanada, Kenya, Lettland, Libanon, Luxemburg, Marocko, Mexiko, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Polen, Portugal, Rumänien, Ryssland, Schweiz, Spanien, Taiwan och Tyskland.⁴ I föreliggande artikel används dock engelskspråkiga svar framför allt som jämförelsematerial; tyngdpunkten ligger på berättelser från Sverige.

Att säga samma ord samtidigt

I svenska tryckta vidskepelsesamlingar från 1700- och det tidiga 1800-talet saknas helt uppgifter om vardagsmagiska praktiker knutna till händelsen att två personer säger samma sak samtidigt. Däremot finns en rad uppgifter i folkminnesarkivens äldre samlingar. Traditionen har således åtminstone funnits i Sverige sedan 1800-talets andra hälft. Med all tydlighet visar svaren på webbfrågelistan inte bara att ritualen fortfarande praktiseras utan också hur den under 1900- och 2000-talen ständigt har formats och omformats.

I det följande redogör jag inledningsvis för ett antal varianter av traditionen som förekommer i materialet. Varianterna är sorterade kronologiskt, upplägget återspeglar således när de först nämns i frågelistsvaren. Därefter följer ett kapitel om kontinuitet, variation och förändring, om hur ritualens anpassningsbarhet har bidragit till dess popularitet. Slutligen återgår jag till huvudfrågan; kort sagt om och i så fall hur förändringen över tid också återspeglar parallella sociala och politiska förändringsprocesser.

Komma på samma kalas

«Vi sa alltid att vi 'kom på samma kalas' om vi sa något likadant samtidigt och så gav vi varandra en handklapp liknande vad de idag kallar 'high five'», skriver en kvinna född 1957 i Kortedala, Göteborg. En annan kvinna berättar: «'Oj, ska vi gå på samma kalas?!' Har sagt så och hört det sen min barndom på 50-talet – växte upp i Östergötland». Tydor som de ovanstående är vanliga i materialet; att händelsen att två personer säger samma sak tolkas som att de båda ska komma på samma bröllop, fest eller kalas nämns i tjugofem frågelistsvar, huvudsakligen författade av personer födda på 1930- till 1960-talen. Att ta tydor var, och är, vanligt bland barn och unga. I *Antropologischeskii Forum* definierar Irina Nazarova (2012: 250) tydor som «implicative utterances asserting a connexion between two events between which the relationship is not evident to the speaker». Tydor är framför allt kopplade till det ovanliga eller avvikande, eller som Carl-Herman Tillhagen (1971: 147) uttrycker det: «en inträffad händelse som har syntts ... så märklig att man sökt 'tyda den'».

Att (på mer eller mindre allvar) tyda händelsen som om att man ska komma på samma kalas omnämns framför allt i svar från personer som nu är över 50 år. Tydan finns också beskriven i folkminnesarkivens äldre samlingar, återspeglade traditionen som den tog sig uttryck på den svenska landsbygden under 1800-talets andra hälft. Från Västra Frölunda, då en landsortssocken utanför Göteborg men nu en del av staden, berättade en man född på 1880-talet: «Om två personer säger detsamma, så säger man, att de kommer på samma kalas» (IFGH 1084: 64). Och från Höganäs i Skåne finns en uppteckning med ordalydelser: «Samtidigt lika ord av två personer förer båda till samma kalas» (LUF 3332: 6). Från Svenskfinland finns berättelser om att

det räckte med tanken, till exempel berättas från Lumparland: «Om två personer tänka på samma sak och den ene säger det, kan den andra säga: 'Det tänkte jag också på, ska vi komma på samma kalas?」 (Wessman red. 1952: 269).

Kollektiva önskningar

Förutom att händelsen sades betyda att man skulle komma på samma kalas finns ytterligare en variant beskriven i folkminnesarkivens äldre samlingar. Från 1800-talets Höganäs i Skåne berättas: «Två gå och samtala och råka säga samma ord samtidigt ska de tumma under tyst önskan, men ingenting annat får sägas innan tummandet skett» (LUF 3332: 6). Detsamma omnämns i en rad uppteckningar från Svenskfinland, bland annat från Snappertuna: «När två säga samma sak på en gång, få de 'tumma', det är sätta tummarna mot varandra och sedan önska en sak, som sedan gå i fullbord» (ska vi komma på samma kalas?」 (Wessman red. 1952: 30).

Kollektiva önskningar nämns också i ett tiotal svar på webbfrågelistan. I 1950- och 1960-talens Sverige förekom det att barn, som ovan, under tystnad tummade för att därefter önska sig något. Internationellt finns motsvarigheter, bl.a. nämner ett stort antal personer boende i Danmark, Frankrike, Island, Lettland och Storbritannien att de som barn krokade fast sina lillfingrar i varandra och önskade sig något. Till exempel berättar en kvinna född 1955 i Newcastle: «When I was at Dunston Hill primary school ... 1960–1967, we linked together each other's little fingers on one hand and said 'I wish, I wish, I wish a wish for you, I wish, I wish your wish come true」.

I ett antal frågelistsvar berättar personer födda i mitten av 1900-talet om en närliggande variant. «Man skulle tumma med

varandra och önska sig något, medan man fortfarande samtidigt sa: 'Carl von Linné, måtte detta ske!」 (Kvinna, f. 1952 i Malmö). Även andra varianter av ramsan finns omnämnda i materialet, till exempel: «Carl von Linné, måtte detta ske, inom dagar ett, två, tre». Praktiker som innefattar ropandet av författarnamn finns också beskrivna i svar från andra länder, bland annat Finland: «I min ungdom i Borgå i Finland (1970-talet) skulle man efter att ha sagt samma sak uttala var sitt 'författarnamn'. När det var gjort 'tummade man' på vanligt sätt eller ibland så att man tummade på den andra personens panna. Sen önskade man sig något. Eftersom Borgå var J. L. Runebergs hemstad brukade det första författarnamnet nästan alltid vara 'Runeberg' medan den som var långsammare fick leta i minnet efter någon annan författare (vilket kunde vara svårt för en del)». Att man skulle nämna författarnamn i samband med önskningarna tycks vid 1900-talets mitt också ha varit vanligt i såväl USA som Storbritannien (Knapp & Knapp 1973: 139; Opie & Opie 1959: 311).

Från 1970- och 1980-talen nämns ytterligare en form av kollektiva önskningar, praktiker som inkluderar växelsamtal. Från 1980-talets Uppsala berättar en kvinna: «Om man sade samma sak samtidigt, skulle den ena säga 'Adam', varpå den andre sade 'Eva'. Den första sade sedan 'äpple' och den andra 'orm'. Tillsammans sade man 'ett, två, tre', varpå man sade en färg. Om man sade samma färg fick man önska sig något, men tyst, annars gick det inte i uppfyllelse». Flera varianter på växelsamtal finns representerade i materialet, till exempel minns en man från 1970-talets Munkedal: «Salt säger en, peppar säger de andra, äpple säger den första, päron säger den andra, därefter säger båda ett, två, tre och så en färg. Om båda sa samma färg fick båda önska sig något».

Såväl de kollektiva önskningarna som formspråket känns igen från en rad äldre och samtida vardagsmagiska praktiker. Att tumma eller att hålla tummarna för någon är vanligt i Sverige (medan barn i flera andra länder istället föredrar fingerkrokar) och växelsamtal förekom redan i boteformler från tidigmodern tid (se t.ex. af Klintberg 1965; Linderholm 1917–1940). Att önska sig något i tysthet förekommer likaså i ett stort antal ritualer, till exempel vid stjärnfall, om man lyckas dela pepparkakor i tre delar eller blåsa ut alla ljusen på sin födelsedagstårta.

Först gift

Ovannämnda praktiker beskrivs framför allt i äldre folkminnessamlingar samt fråge-
listsvar om traditionen som den tog sig uttryck vid mitten av 1900-talet. I ett mindre antal berättelser rörande 1960-, 1970- och 1980-talen beskrivs istället en annan vardagsmagisk praktik: att det gällde att ropa «Först gift!» så snabbt som möjligt. Variationer förekommer, bland annat nämns att det för barn i 1960-talets Malmö istället gällde att ropa «Först gift – sist skild!» när två samtidigt råkade säga samma ord. I ett annat svar sägs tvärtom att man skulle rikta sig mot sin medtävlare: «Du blir sist gift!». Liknande uppgifter finns i svaren från 1990-talets Paris medan en amerikan med bakgrund i Jamaica anger att det gällde att vara först med att ropa «Död före mig!». Även här finns stora likheter med en rad andra vardagsmagiska praktiker. Kort sagt finns det många exempel på ritualer med syfte att förutsäga (men också att formulera, jämföra och kommunicera sina känslor rörande) kärlek och förhållanden, inte minst om när, hur och med vem man ska gifta sig (Tillhagen 1971).

Lyckan är min

Begreppet lycka står i centrum i ett tiotal

beskrivningar om traditionen som den tog sig uttryck under 1970- och 1980-talen. Oftast nämns bara kortfattat att man så snabbt som möjligt skulle ropa «Lyckan är min» när två personer råkade säga samma ord samtidigt, ibland sägs att man samtidigt skulle röra den andres kläder eller hud. Den som ropade först fick lyckan. Tilldiktningar förekom, till exempel «Tjinging, lyckan är min!» (Göteborg), «Ett, två, tre, lyckan är min!» (Vetlanda), «Lyckan är min, skiten är din!» (Viksjö) eller «Chico, lyckan är min, skiten är din, du är skyldig mig en 75:a» (Bromölla). I några få fall nämns att den som var snabbast kunde välja att dela lyckan genom att ropa «Lyckan är bådas!» (Hultsfred) eller «Lyckan är min, styrkan är din!» (Markaryd). I de engelskspråkiga svaren finns liknande varianter beskrivna från Argentina («Good luck for me, not for you!»), Lettland («My happiness!»), Polen («One, two, three, my luck!» / «My luck, your bad luck!») och Rumänien («It's my luck!»). Även begreppet lycka står i centrum för ett stort antal äldre och nyare vardagsmagiska praktiker (se t.ex. Nildin-Wall & Wall 1996: 31–47). Oftast är föreställningarna kopplade till områden i livet där framgång inte kan garanteras, till exempel hälsa, spel och sport men också, inte minst bland unga, kärlek och vänskap (Virtanen 1976: 258; Skott 2015: 66–68).

Vinnare och förlorare

I sin artikel «Tradition and Change in American Playground Language» konstaterar Mary och Herbert Knapp (1973: 138; jfr Howard 2014: 11) att traditionen förändrades i USA med början runt år 1940. Äldre önsketraditioner som «Needles and Pins» (en vardagsmagisk praktik som involverar växelsamtal, fingerkrok och kollektiva önskingar i tysthet) ersattes med en tävling där det gällde att ropa ordet jinx först eller, ibland, sammansättningar

som «Jinx! You owe me a coke!».⁵ Den som uttalar ordet först vinner medan förloraren tillmäts någon form av straff.⁶ I *The Lore of the Playground* gör Steve Roud (2010: 378–379) motsvarande iakttagelse rörande Storbritannien: «In modern playgrounds there is no talk of wishes or poets, but instead it is a question of 'jinx' ... The change seems to have occurred in the 1970s, and the new style appears now to be known all over Britain». Även i Sverige har traditionen genomgått samma förändring under 1970- och 1980-talen: de individuella tävlingsmomenten har ökat samtidigt som de kollektiva önskingarna nästintill försvunnit. Härtill återkommer jag.

Även om små skillnader förekommer är det frågan om samma variant av traditionen, spridd från USA till Europa (jfr Ronström 2010b). Ordet jinx tycks dock aldrig ha fått något större genomslag i Sverige, istället förekommer helt andra begrepp. Bingo, dix, förhäxad, knorrhane, kraxbingo, ljuskung, ost, ost pluto, pling, päron, småsnigel, smörkola, spik, svarta hingsten och titjompe-telepati nämns i frågelistsvaren, främst i retrospektiva berättelser om traditionen på 1970- och 1980-talen. Flera av orden (t.ex. ost och päron) återgår på äldre varianter av traditionen medan andra istället anspelar på slumpen och/eller vinsten (t.ex. bingo).

Ordet smurf uppträder först i svar rörande det sena 1970-talet, i berättelser om traditionen som den tog sig uttryck under 1990- och 2000-talen dominerar ordet helt. Utvecklingen följer Smurfarnas popularitet, alltså serien skapad av Pierre «Peyo» Culliford i slutet av 1950-talet. Det första serietalbumet på svenska publicerades 1972 och följdes av ytterligare album, tidningar, filmer och kringprodukter (inte minst plastfigurer). Smurfarna är inte bara seriens titel utan också namnet på dess små, blå och tomteliknande huvudpersoner.

Utmärkande för smurfarna är att flertalet av dem till utseendet är identiska. Språket är också säreget. Substantiv, verb och adjektiv är ersatta med ord som «smurf», «smurfa» eller «smurfig»; ofta används ordet smurf flera gånger i samma pratbubbla i serietalbumen, vilket sannolikt bidragit till att ordet också börjat användas barn emellan då de själva råkade säga samma ord samtidigt.⁷ Uttryck som «att smurfa», «bli smurfad», «den smurfade» och «bryta smurfningen» är också vanliga i nutida beskrivningar av traditionen «att säga samma ord samtidigt».

I likhet med den amerikanska jinx-varianten gäller det i Sverige att vara först med att säga ett specifikt ord för att vinna. Ibland avslutas ritualen därmed men ofta måste förloraren också göra något. Att vara tyst omnämns i flest svar:

Redan som barn på 90- och början av 00-talet sa vi 'smurf' om två personer råkade säga samma ord samtidigt. Den som 'smurfade', alltså sa 'smurf' först, hade makten över den andra personens talan och den som blev smurfad tystades till dess att smurfaren sa den smurfades namn. Exempel: Helena och Nathalie utbrister på samma gång 'Jaha!'. Nathalie ropar 'Smurf!', vilket gör att Helena måste vara tyst till att Nathalie befriar henne genom att säga hennes namn. Så snart Nathalie sagt 'Helena' får Helena lov att prata igen. (Kvinna, f. 1991, Vänersborg)

I många berättelser nämns att förloraren ibland fick försöka övertyga någon att säga sitt namn, till exempel med hjälp av miner, blickar eller skrivna lappar. Förloraren fick ibland vara tyst länge: «Det kunde pågå en hel rast, vilket på den tiden var en evighet. Åtminstone 20 minuter», enligt en kvinna, född 1987 i Vargön. Bröt förloraren tystna-

den i förväg fick han eller hon ofta ett straff. Att bli kittlad nämns i materialet, liksom att få ett lätt slag. Bland männen som svarat på webbfrågelistan nämns stundtals våldsammare inslag. Tio knyt-nävsslag på lår eller arm nämner en man född 1990 i Solna medan en nära tio år äldre man från Älvsåker konstaterar att «den som sa smurf fick slå den andre på axeln och nu pratar vi inte om någon liten klapp utan en rak höger». Andra, inte lika vanliga, konsekvenser av att förlora är att man blir skyldig vinnaren något, ibland en dricka eller tjänst:

Min dotter som är tio år berättar att om hon säger samma sak som någon annan ropar de 'Smurf-lås!', som har samma konsekvens som Smurf hade när jag var liten [tystnad krävs], eller så ropar de 'Svart-smurf!'. Den som vinner när barnen ropar Svart-smurf kan kräva en tjänst av förloraren. Det brukar vara småsaker berättar hon, som att hämta ett glas mjölk åt vinnaren vid lunchen eller låna ut en penna. (kvinna, f. 1987, Torshälla)

Traditionen förekommer numera inte bara i USA utan i stora delar av Europa. Av frågelistsvaren framgår dock att ordet jinx fortfarande främst används i engelskspråkiga länder. Förutom i Sverige nyttjas smurf av barn på Island, i Norge och bland svenskspråkiga i Finland medan ord som filipin (Frankrike), chips (Belgien, Frankrike, Israel och Polen) eller citron (Nederländerna) förekommer i andra länder.

Kontinuitet, variation och förändring

Vardagsmagiska praktiker är långt ifrån statiska, tvärtom förändras de ständigt; de skapas och omskapas ständigt utifrån utövarnas och omgivningens värderingar

och föreställningar (jfr Skott 2013: 9). Ofta förändras innehållet medan både ramen och formen är tämligen stabila; i många fall är det också samspelet mellan snabba förändringar och «sega strukturer» som har bidragit till lång kontinuitet (jfr Ronström 2010a: 12; Skott 2013: 144, 2015: 70). Kort sagt är sannolikt möjligheterna till anpassningsbarhet – att lägga till, dra ifrån och omforma – en viktig förklaring till den här diskuterade ritualens kontinuitet, spridning och popularitet (Skott 2015: 70; jfr Ronström 2010b: 11).

Bengt af Klintberg (2007: 82) har tydligt visat hur barns traditioner präglas både av kontinuitet och förändring. Visserligen, konstaterar han, kan till exempel barnlekar och ramsor ha en imponerande ålder men samtidigt utmärks traditionerna ofta av barnens starka intresse för nyheter av alla slag. I *The Folk Games of Children* pekar Brian Sutton-Smith (1972: 65; jfr Lévy Zumvalt 1999: 43) på samspelet däremellan; för att förstå traditionerna måste man också förstå att barn är både konservativa och innovativa. «[O]nce they learn traditional texts, they will pass them along to others, adding some creative changes of their own», som Elisabeth Tucker (2008: 4) uttrycker det i *Children's Folklore*. Med sin artikel «Children and Their Culture: Exploring Newell's Paradox» framhåller Gary Alan Fine hur kombinationen av «tradition» och kreativ variation kan förklaras utifrån termer av text, kontext och performans: «Texts tend to stay stable while context changes, and performance brings together imaginative and traditional elements» (Tucker 2008: 4; jfr Fine 1980).

Traditionen kring att säga samma sak är ett utmärkt exempel på hur varianter skapas kontinuerligt, hur äldre former ständigt modifieras för att «fit performance settings» (Fine 1980: 180). Orden som används i de svenska varianterna av jinx-praktiken är ett

bra exempel. Som påpekats återges ett stort antal kreativa analogibildningar i frågelistsvaren, till exempel bingo, dix, förhäxad, knorrhane, kraxbingo, ljuskung, ost, ost pluto, päron, småsnigel och smurf (jfr af Klintberg 2007: 91). Att mer än tjugo olika varianter av det sistnämnda ordet omnämns i materialet tydliggör att ritualen är «öppen», möjlig att kreativt omförhandla, förändra och nyskapa (jfr Ronström 2010b: 11). Exempel på kreativa analogibildningar av grundmönstret «smurf» är:

Dicksurf / Dubbelsurf / Gammelsurf / Gammelsurfs nyckelhål, smurf / Pratsurf / Smurf dig / Smurf, filipin / Smurf Gargamel / Smurf, Gargamel, äppelknyckarbyxor / Smurf, Gammelsurf / Smurf, du är skyldig mig en läsk / Smurf, nyckellås / Smurf, nyckellås, diamantlås / Smurf, pix, Goliat, stjärnstopp / Smurf, smurf / Smurf, smurf, fjording, fjording / Smurf-lås / Stjärnsurf / Svartsurf.

Flera av varianterna innehåller referenser till andra seriefigurer (Gargamel i Smurfarna samt Goliat) men också till tystnaden som tillmäts förloraren (pratsurf samt hänvisningarna till att låsa munnen; jfr Herjulfsson 2008: 125–127). Även mångfalden av tilldiktningar är en konsekvens av såväl barns kreativitet som den i huvudsak horisontella traderingsprocessen (jfr af Klintberg 2007: 93). Framför allt i svar rörande det sena 1990- och tidiga 2000-talet beskrivs direkt eller indirekt hur nya varianter av ritualen skapades; ord och mönster för hur vinnaren skulle koras utifall de som sade samma ord därefter också samtidigt ropade smurf. Till exempel berättar en man född 1990 i Solna:

Den som sa 'smurf' först vann. Om båda däremot sa 'smurf' samtidigt

gällde det att vara först med att säga 'gammelsurf'. Om båda sa också det samtidigt måste man vara först med att säga 'megasmurf'. Det ledde förstås till att ramsan fort blev 'smurf-gammelsurf-megasmurf!' Straffet för att bli smurfad var att man inte fick tala förrän någon sa ens namn. Straffet för att bli megasmurfad var däremot att inte få säga något förrän den som smurfade sa ens namn. Om man ändå sa något fick man tio knytnävsslag på lår eller överarm av den som smurfade.

I huvudsak förekommer traditionen bland barn, samtidigt är det inte ovanligt att också ungdomar och vuxna ropar «smurf!». Många som svarat på webbfrågelistan beskriver hur ritualerna kunde omskapas i takt med att de blev äldre. Ett exempel är att «Smurf, du är skyldig mig en läsk!» under tonårstiden ibland förändrades. «När jag blev tonåring och man sa något samtidigt sa man 'Smurf, du är skyldig mig en öl!' Oftast var det på fester och så», berättar en kvinna född 1993 i Lidköping. Andra varianter på samma tema förekommer i materialet: «I Umeå säger vi TVÅ BÄRS!!! Och slår den andre på armen, och den som inte utövat denna ritual blir skyldig den andre två öl. Vårt det varje gång» (Kvinna, f. 1990). Många beskriver således hur konsekvenserna av att förlora förändrades i takt med att de blev äldre. Några berättar hur de helt enkelt slutade att kräva något av förloraren, andra istället hur straffet blev värre. En man född 1990 i Stockholm berättar om hur praktiken blev allt våldsammare under mellan- och högstadietiden:

Under min uppväxt (Stockholm, ca 1997–2010) har 'regeln' varit att när två personer säger samma sak samtidigt så ska de försöka säga 'smurf' först. I vissa fall kunde även en tredje part 'smurfa' de två

som sagt samma ord samtidigt. En person som blivit smurfad får inte tala förrän den smurfande säger den förres namn. När jag var i dagis- och lågstadieåldern hände det att den smurfande personen tog tillfället i akt att förhandla fram något slags pris för att bryta smurfningen – exempelvis att den smurfade skulle göra något särskilt, tre kullerbyttor eller hoppa runt på ett ben och flaxa med armarna. Att bryta smurfningen utan tillåtelse kunde betyda otur, eller att man fick några glåpord för att inte hålla sig till lekens regler. Under mellan- och högstadietiden kom leken snarare att handla om att man skulle lyda smurfningen eller riskera 'straffslag', som oftast var mellanårda knytnävsslag mot överarm eller ibland låren. Slagen skulle inte vara för hårda, men ansågs ordentliga om det blev någon form av blåmärke efter ... till straffslagen hörde ofta regeln att om man på något sätt motsatte sig ett straffslag, antingen verbalt, med ett spontant/medvetet slag tillbaka eller genom att hoppa/vrida sig undan för att dämpa effekten, så gav det ytterligare ett straffslag. Det blev alltså värre och värre tills man hade tagit emot slaget helt och hållet på utdelarens villkor. I de flesta fall undslapp den som skulle utsättas om den motsatte sig tillräckligt länge, men i vissa killkompisgäng hände det att gruppen samlades runt en exempelvis smurfad person och höll fast den för att slag skulle kunna utdelas, eller hjälptes åt att slå tills offret slutade göra motstånd och straffet ansågs utdelat. (man, f. 1990, Stockholm)

Kollektiva förhoppningar och individuella önskemål

Svaren på webbfrågelistan vittnar dock inte bara om förändring av de enskilda varianterna utan också av traditionen i stort, hur några praktiker har ersatts av andra. Som

skisserats i kapitlet «Att säga samma ord samtidigt» ersattes under 1900-talets andra hälft succesivt praktiker med bakgrund i 1800-talets allmogesamhälle med nya varianter. Tydor om att händelsen förebådar att man ska komma på samma kalas är idag ovanliga. Detsamma gäller praktiker innefattande andra former av vardagsmagiskt tänkande, till exempel om möjligheten till kollektiva önskningar eller att vinna lycka (jfr Virtanen 1976: 266). Istället har tävlingsmomenten blivit allt vanligare, varianter där det inte bara gäller att vinna utan också att åtminstone symboliskt få makten över motståndaren (jfr. Howard 2014: 15).

En utgångspunkt för dokumentations- och forskningsprojektet Vardagsmagi – och därmed även för föreliggande studie – är att många praktiker kan förstås som redskap att formulera, kommunicera, jämföra, befästa och ifrågasätta värderingar (Palmenfelt 2007: 12). Flertalet av barns och ungdomars vardagsmagiska praktiker återspeglar, och förändras kontinuerligt i förhållande till, utövarnas farhågor och förhoppningar (Skott 2015: 70). Till exempel kan tydor förstås som ett sätt att kommunicera, att förmedla normer och betydelsebärande symboler (Nazarova 2012: 249). Från slutet av 1800-talet fram till mitten av 1900-talet påstods händelsen att två personer råkade säga samma sak oftast betyda att de båda skulle bli bjudna på samma tillställning. I *Finlands svenska folkdiktning* ges flera andra exempel på liknande tydor, till exempel: «Om två personer vika ihop ett lakan eller en duk (eller dylikt), och det går jämnt ut, skola de komma på samma bröllop», «Fatta två personer vid måltid tag i, t.ex. samma brödbit, säges, att de skola komma på samma bröllop» och «När två personer gäspar samtidigt skola de komma på samma bröllop» (Wesserman red. 1952: 269. Tydor som de ovanstående kan förstås som en form av (symbolisk) kommunka-

tion inom gruppen, ett sätt att ge uttryck för en önskan om att båda ska bli bjudna på samma kalas; de kan också användas retoriskt, som en metod för att uttrycka och berättiga individuella förhoppningar och bedömningar eller som ett sätt att «programmera» sig själv eller andra att se fram emot något särskilt (Nazarova 2012: 253–254). Även varianterna som innefattade moment av kollektiva önskningar kan förstås på motsvarande sätt. De tidigare beskrivna praktikerna med tummande, växelsamtal och gemensamma önskningar «emphasize unity of purpose and the idea that people must work together and look out for each other in order for needs and wants to be realized» (Howard 2014: 11).

De vanligaste ritualerna från 1970- och 1980-talen och framåt är tvärt om tävlingsinriktade. Fokus ligger inte längre på uppfyllandet av kollektiva önskningar utan på en enskild individs lycka. Att de gemensamma förhoppningarna successivt byttes ut mot önskan om att bli först med att hitta den rätte och/eller vara den som först och främst «fick lyckan» följer ett större mönster. I sin artikel «Lagom lycka är bäst» betonar Leea Virtanen (1976: 265) hur magin har individualiserats, hur praktikerna i allt högre utsträckning kommit att återspegla individuella behov och önskningar.

Än tydligare står tävlingsmomenten i centrum i ritualen under sena 1900-talets och tidiga 2000-talets ritualer. Svaren på frågelistan visar tydligt hur «magiskt tänkande» har ersatts med ett överenskommet regelverk: den som ropar först vinner makt över förloraren. Målsättningen är att temporärt bli «Kung över dig!» som barn i 1970-talets Danderyd kunde uttrycka det. Kort sagt kommunicerar ritualen numera tävling och individuell makt istället för, som tidigare, samarbete och uppfyllandet av kollektivets önskemål (Howard 2014: 11). En kvinna född 1993 i Huddinge berättar:

Vanligtvis gick barnen omkring och log maktlystet när de hade makten att få någon annan att vara tyst genom att vägra säga deras namn, och således sprang många smurfade småkids omkring och viftade med händerna, hoppade och gestikulerade pekande mot sin ihopknipna mun för att få någon i omgivningen att säga deras namn. Det kunde ta ett par sekunder, det kunde ta minuter, och hade man otur ville ingen annan vara med och leka och således kunde man gott få vara tyst i en halvtimme. Att börja prata utan att ha fått sitt namn sagt var tabu – då blev man klassad som sur, grinig, tråkig och hamnade per automat lägre i något slags smurfhierarki. Det var både lek och blodigt allvar, dock kan jag inte dra mig till minnes att någon ... mobbing ägde rum, åtminstone inte någon utstuderad sådan. Det var en typisk lek som slutade med gapskratt eller en halv klass som surmulet vägrade prata med varandra.

Av frågelistsvaren framgår att vinnaren kan nyttja sin makt på olika sätt. Exempelvis kan han eller hon välja att behålla lyckan själv («Lyckan är min!») eller dela den («Lyckan är bådas!»). Vinnaren väljer också hur länge förloraren ska vara tyst och vad straffet blir om tystnaden bryts i förtid. «Arten av straffet varierade efter sällskap, tidpunkt och art» som en man född 1990 i Tyresö uttrycker det. Man kan till exempel slå hårt eller löst, välja att avkräva en dricka eller efterskänka den. En kvinna född 1992 i Halmstad berättar: «Om personer bryter mot tystnaden måste de köpa en Coca-Cola till personen som sa smurf. Det enda sättet att slippa köpa denna cola är om personen som sagt smurf säger den andras förnamn». I många svar betonas också att en dricka aldrig avkrävdes även om «Smurf, du är skyldig mig en läsk!» ropats. «Oftast

var detta mellan vänner så istället för att köpa en burk så försökte man vinna för att på så sätt jämna ut skulden», skriver en kvinna född 1993 i Göteborg.

Hur ska man då förklara förändringen från kollektiva önsknings- till individuella maktanspråk? Brian Sutton-Smith har, bland andra, betonat att förändringen av barns folklöre ofta både speglar och återspeglar parallella samhällsliga förändringsprocesser (McMahon & Sutton-Smith 1999: 301; jfr Lévy Zumwalt 1999: 43; Tucker 2008: 6–7). I samma anda konstaterar Mary och Herbert Knapp (1976: 14) att «while children are remarkably conservative in preserving their traditions for generations, they are also very flexible in adapting their lore to present concerns». Härpå finns flera exempel, till exempel har jag tidigare, med artikeln «A-brunnar och K-brunnar: Om vardagsmagi, farhågor och förhoppningar», visat hur ritualer anpassats i takt med förändringen av ungas rädslor (Skott 2015: 70).

Att jinx-ritualen fick fäste i Sverige i slutet av 1900-talet kan delvis förklaras utifrån en alltmer tilltagande globalisering, traditionen spreds sannolikt till och över Sverige via såväl populärkultur som individuella kontakter (jfr Ronström 2010b: 14). I frågelistsvaren nämns särskilt filmer och amerikanska barnprogram som inspirationskällor. Samtidigt finns det mycket som tyder på att ritualen också har förändrats i takt med, och som ett svar på, en allt mer tilltagande samhällslig individualisering.

Årtiondena före och efter sekelskiftet har i mångt och mycket präglats av privatisering, avregleringspolitik och ett flyttat fokus från kollektivet till individen. Detta gäller inte minst för förskolan och skolan, arenor av stor betydelse för både utövande och tradering av barns folklöre (Knapp & Knapp 1976: 8–9; Mergen 1999). Vare sig i samhället i stort eller i skolan ligger fokus

längre i lika hög grad på kollektiva lösningar, solidaritet och motarbetande av konkurrens utan på individen och individuella prestationer (jfr Ronström 1988: 88; Skott 2013: 133). Monika Vinerek (2006: 12), nu professor i pedagogiskt arbete, tillhör dem som diskuterat individualiseringen och dess konsekvenser, hur det i skolan har skett en tydlig «förskjutning av fokus från elever som grupp och som samhällsmedlemmar till individer». Historikern Bengt Sandin menar till och med att barndomens innebörd har förändrats under det sena 1900-talet: «att vara barn är inte bara att finnas till, att vara. Att vara barn blir istället det stora livsprojektet. Så skönjer vi konturerna i vår tids barndom, ett barn som delar vuxenvärldens erfarenheter genom media och som lär sig vuxenbeteende och de koder som gäller i vuxenvärlden genom sin delaktighet i institutioner utanför hemmet. Det är en barndom fylld av prestationskrav och förväntningar. För att lyckas måste man börja tidigt» (Sandin 2003: 68; jfr Ronström 2010b). Mycket tyder på att ritualens förändring är en konsekvens av såväl en i samhället ökande betoning på den enskilda individen framför kollektivet som de tilltagande kraven på att barn ska prestera. Ritualens förändring både återspeglar och kommunicerar sannolikt också barns förändrade önsknings- och förhoppnings- om framtiden; att många barn numera inte längre främst drömmer om att bli bjudna på samma kalas eller att bli först gifta utan istället om ett framtida yrkesliv med stort inflytande och god ekonomi.

***

I flertalet av de sammanlagt nära 500 frågelistsvaren beskrivs praktikerna som glada barndomsminnen, som något man ser till-

baka på med glädje. Framför allt bör också traditionen betraktas som ett roligt tidsfördriv, en kul lek som (i de flesta fall) knappt tar någon tid och vare sig kräver utrymme eller redskap. Till stora delar skapar och återspeglar den också gemenskap och vänskap; i några få svar framhävs detta uttryckligen medan det i andra fall omnämns mer symboliskt, till exempel som en önskan om att få komma på samma kalas. Samtidigt har jag med artikeln försökt visa hur ritualen också kan förstås som redskap för att formulera och kommunicera andra känslor och värderingar; hur praktikerna kontinuerligt har förändrats i takt med, och återspeglade, såväl större samhälleliga förändringar som utövarnas egna förhoppningar, normer och värderingar. Att ritualen är «öppen», möjlig att anpassa och omforma efter utövarnas värderingar är sannolikt en av förklaringarna till dess popularitet och ålder.

På 1970-talet uttryckte Mary och Herbert Knapp (1973: 138) en osäkerhet över traditionens framtid. Svaren på webbfrågelistan visar, i likhet med Howards (2014) amerikanska undersökning, hur traditionen inte bara fortlever utan också konstant förändras – inte bara i Sverige utan också i stora delar av övriga världen. Avslutningsvis ger frågelistsvaren kanske även en inblick i framtida förändringar. Kanske är ritualen på väg att anpassas till internet, till de nya digitala arenor i vilka barn och unga umgås, kommunicerar och följaktligen också (om)skapar traditioner. Åtminstone konstaterar en kvinna född 1976 i Georgia: «Now, when I chat online with friends, we still write JINX or even #bestfriends».

Noter

1. <http://www.imdb.com/title/tt0701098/quotes> [nedladdad 30.05.2016]. Citaten i artikeln är i vissa fall språkligt redigerade.
2. Undantag finns dock, t.ex. dokumenterade

språk- och folkminnesforskaren Johan Götlind vid Uppsala landsmålsarkiv lekar redan på 1920-talet (se Lilja 1996: 105).

3. Svaren på frågelistan återfinns i samlingarna vid Institutet för språk och folkminnen: Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg, accession DAGF 1901.
4. Opie och Opie (1959: 310) citerar vidare berättelser om att säga samma ord samtidigt från Bolivia, Egypten och Österrike medan Knapp och Knapp (1973: 132) visar att traditionen också förekommer i Panama.
5. Om ordet jinx och dess etymologi, se Howard 2014: 10, Knapp & Knapp 1973: 139–141.
6. Slutsatserna styrks av svaren på min webbfrågelista. Med få undantag är det olika varianter av jinx-ritualen som beskrivs i de sammanlagt drygt 100 svaren från USA
7. <https://sv.wikipedia.org/wiki/Smurfarna> [nedladdad 30.05.2016] och https://en.wikipedia.org/wiki/The_Smurfs [nedladdad 30.05.2016].

Litteratur

- Bronner, Simon J. 1988. *American Children's Folklore. A Book of Rhymes, Games, Jokes, Stories, Secret Languages, Beliefs and Camp Legends*. Little Rock, August House.
- Fine, Gary Alan 1980. Children and Their Culture. Exploring Newell's Paradox. *Western Folklore*, vol. 39, s. 170–183.
- Herjulfsson, Ritva 2008. *Jungfru Maria möter ormen – om formlers tolkningar*. Dals Långed, Ask & Embla.
- Hornborg, Ann-Christine 2005. *Ritualer. Teorier och tillämpning*. Lund, Studentlitteratur.
- Howard, Jeffrey G. 2014. Conservation and Innovation in the Game of Jinx. *Children's Folklore Review*, vol. 36, s. 9–16.
- Johnson, Thomas W. 1999. Bibliography of Children's Folklore. I Sutton-Smith, Mechling, Johnson & McMahan 1999, 317–370.
- Klein, Barbro 1995. Inledning. I Barbro Klein (red.). *Gatan är vår! Ritualer på offentliga platser*. Stockholm, Carlssons, s. 7–42.
- af Klintberg, Bengt 1965. *Svenska troll-*

- formler. Stockholm, Wahlström & Widstrand.
- af Klintberg, Bengt 2007. Ällinga vällinga vattenspruta. *Vår tids folkkultur*. Red. Bengt af Klintberg & Ulf Palmenfelt. Stockholm, Carlssons, s. 80–96.
- Knapp, Mary & Knapp, Herbert 1973. Tradition and Change in American Playground Language. *The Journal of American Folklore*, vol. 86, s. 131–141.
- Knapp, Mary & Knapp, Herbert 1976. *One potato, two potato... The Folklore of American Children*. New York, Norton.
- Lévy Zumvalt, Rosemary 1999. The Complexity of Children's Folklore. I Sutton-Smith, Mechling, Johnson & McMahon 1999, s. 23–47.
- Lilja, Agneta 1996. *Föreställningen om den ideala uppteckningen. En studie av idé och praktik vid traditionssamlade arkiv*. Uppsala, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.
- Mergen, Bernard 1999. Children's Lore in School and Playgrounds. I Sutton-Smith, Mechling, Johnson & McMahon, s. 229–249.
- McMahon, Felicia R & Sutton-Smith, Brian 1999. The Past in the Present. Theoretical Directions for Children's Folklore. I Sutton-Smith, Mechling, Johnson & McMahon 1999, s. 293–308.
- Linderholm, Emanuel 1917–1940. *Signelser och besvärjelser från medeltid och nytid*. Stockholm, Svenska landsmål och svenskt folkliv B: 41.
- Nazarova, Irina 2012. Why Do(n't) We Believe in Omens? *Antropologisk Forum*, vol. 7, s. 247–256.
- Nildin-Wall, Bodil & Wall, Jan-Inge 1996. *Det ropades i skymningen... Trolldomstro och vidskepelse på Gotland*. Göteborg, Dialekt, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg.
- Opie, Iona & Opie, Peter 1959. *The Lore and Language of Schoolchildren*. Oxford, Oxford University Press.
- Palmenfelt, Ulf 2007. Inledning. I af Klintberg, Bengt & Ulf Palmenfelt (red.). *Vår tids folkkultur*. Stockholm, Carlssons, s. 7–13.
- Rogan, Bjarne 2006. Traveller chic. Et kulturhistorisk blick på reiser og turisme, ritual og expressivitet. I: Amundsen, Arne Bugge, Bjarne Hodne & Ane Ohrvik (red.). *Ritualer. Kulturhistoriske studier*. Oslo, Universitetsforlaget, s. 119–137.
- Ronström, Owe 1988. Blåkullamarschen i Visby. *Tradisjon*, vol. 18, s. 77–94.
- Ronström, Owe 2010a. Årsfester och livshögtider. I De Ridder, Adri & Åke Sandström (red.). *Gotlandsakademiker tycker om..* Visby, Gotland University Press, s. 9–22.
- Ronström, Owe 2010b. Si si komplejji. Klapplekar och globalisering på 1980-talets svenska skolgårdar. *RIG. Kulturhistorisk tidskrift*, vol. 1/2010, s. 1–17.
- Roud, Steve 2010. *The Lore of the Playground. One hundred years of Children's games, rhymes and traditions*. London, Random House.
- Sandin, Bengt 2003. Skolan, barnen och samhället i ett historiskt perspektiv. I Selander, Staffan (red.). *Kobran, nallen och majjen. Tradition och förnyelse i svensk skola och skolforskning*. Stockholm, Myndigheten för skolutveckling, s. 55–69.
- Skott, Fredrik 2008. *Folkets minnen. Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964*. Göteborg, Institutet för språk och folkminnen.
- Skott, Fredrik 2013. *Påskkäringar. Från trolldomstro till barnupptåg*. Göteborg, Institutet för språk och folkminnen.
- Skott, Fredrik 2015. A-brunnar och K-brunnar. Om vardagsmagi, förhoppningar och farhågor. *RIG. Kultur-*

- historisk tidskrift*, vol. 2–3/2015, s. 61–73.
- Sutton-Smith, Brian 1972. *The Folk Games of Children*. Austin, University of Texas Press.
- Sutton-Smith, Brian 1999. Overview. History of Children's Folklore. I Sutton-Smith, Mechling, Johnson & McMahon 1999, s. 19–22.
- Sutton-Smith, Brian, Jay Mechling, Thomas W. Johnson & Felicia R. McMahon (ed.) 1999. *Children's Folklore. A sourcebook*. Logan, Utah State University Press.
- von Sydow, Carl-Wilhelm 1919. *Våra folkminnen*. Lund, Domförlaget.
- Tillhagen, Carl-Herman 1971. Folklig spådomskonst. *Folkdikt och folktro*. Red. Anna-Birgitta Rooth. Lund, LiberLäromedel, s. 144–156.
- Tucker, Elisabeth 2008. *Children's Folklore. A Handbook*. London: Greenwood Press.
- Vinerek, Monika 2006. *Individualisering i ett skolsammanhang*. Stockholm, Myndigheten för skolutveckling.
- Virtanen, Leea 1976. Lagom lycka är bäst. Magiska föreställningar idag. *Fataburen*, s. 255–268.
- Virtanen, Leea 1978. Children's Folklore. *Studia Fennica*, vol. 22.
- Wessman, V. E. V. (red.) 1952. *Finlands svenska folkdiktning*. VII: 3. *Människan och djuren* (FSF). Helsingfors, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 337).

Otryckta källor

- Lunds universitet: Folklivsarkivet i Lund. Traditionsuppteckningar, LUF.
- Institutet för språk och folkminnen: Dialekt-, namn- och folkminnesarkivet i Göteborg. Traditionsuppteckningar, DAGF och IFGH.